

Uitzonderlijk libellenvoorjaar 2011

Tim Adriaens, Ward Vercruyssen en Simon Feys

Summary: An exceptional dragonfly spring in 2011. An very sunny and dry spring clearly led to a number of exceptional observations of dragonflies in Belgium and further western Europe. After a message from Portugal telling that thousands of *Anax ephippiger* migrated north it was hoped that a few of these would be seen in the low countries as well. In Belgium between 22th of april and 24th of may at least 12 specimens of this species were observed, a unequalled number for the country. *Brachytron pratense* had been historically known from the neighbourhood of Ghent and had been rediscovered in 2002. But this spring this rather rare species was found in a lot of sites in the province of Eastern Flanders and was even discovered for the first time in the province of Western Flanders.

De uitzonderlijke weersomstandigheden dit voorjaar (een overdaad aan zonnuren en zeer weinig neerslag) zijn wellicht gelinkt aan het nazinderen van het klimaatfenomeen La Niña in de Atlantische regio. Deze zorgt voor een afkoeling in het brongebied van de golfstroom, waardoor ook West-Europa relatief koud zeewater kreeg. Gevolg: een extreem zonnige en droge lente. Ook voor de maand juni belooft dit volgens sommige voorspellingen zeer mooi weer met bovengemiddeld warme temperaturen. De uitzonderlijke weersomstandigheden lieten duidelijk hun sporen na op libellengebied. Een bloemlezing...

Foto 3: Zadellibel op migratie in Portugal begin april 2011. Foto Albano Soares

<http://www.flickr.com/photos/39280703@No8/>

Influx van Zadellibel *Anax ephippiger*

Op zes april dit jaar berichtte de Flickr site van Albano Soares (zie foto) over massale migratie van de Zadellibel *Anax ephippiger* langs de Portugese Atlantische kust. In Mira (tussen Lissabon en Porto) noteerde hij tot 20 voorbijvliegende dieren per minuut op hun trek naar het noorden. In totaal telde hij hier meer dan duizend Zadellibellen, waarvan sommige in tandem voorbijvlogen. Anderen zagen de dieren voorbijvliegen in Porto, of observeerden voorplantende Zadellibellen in Portugese stadsparken.

Op 13 april werd er zelfs eentje gespot op de Faeröer archipel, zowaar de eerste waarneming van een libel op deze eilandengroep in de noordelijke Atlantische oceaan (naar analogie met IJsland trouwens). Het kon niet lang duren of ook Vlaanderen had zijn eerste waarnemingen.

Ook in Nederland werd op 22 april een mannetje waargenomen in de duinen bij Casticum (omgeving Alkmaar) door Harm Niesen. Het vorige Nederlandse exemplaar dateert van juni 2007 (Weia Reinboud, Utrechtse Heuvelrug) (waarneming.nl). De allereerste Nederlandse Zadellibellen dateren van 1995 in de heide- en moerasgebieden van Budel-Dorplein tussen Weert (Noord-Brabant) en de Belgische grens (Edelaar et al. 1996). 1995 was dan ook een goed jaar voor Zadellibel, met meer dan 130 meldingen uit 14 landen (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002).

Op 10 mei 2011 werd er reproductief gedrag van Zadellibel waargenomen in Insviller,

in de Franse Lorraine (med. Jean-Pierre Boudot). Verder kom je met wat surfen uit op een hele hoop locaties in Europa (Devon, Cornwall, Kent, Brigueil-le-Chantre in Vienne, in het département du Nord), vaak meerdere exemplaren tegelijk. In de UK werd er vorig jaar al eentje gezien in oktober. In februari 2011 werd ze opnieuw waargenomen in Cornwall. De waarnemer rapporteert op zijn smakelijke blog eveneens een waarneming uit 1998 waarbij hij na lang aanhoudende zuidoostenwinden Saharazand op zijn wagen vond en enkele waarnemingen van treksprinkhaan deed in het gebied. Op deze blog staat ook een mooi overzicht van de waarnemingen van Zadellibel in de UK dit voorjaar, met onder andere foto's van een ei-afzettend vrouwtje (<http://www.cornishnature.co.uk/cornish-dragonflies/57-the-vagrant-emperor-an>).

Voor België was het alweer een tijdje geleden. In 2005 zag Ward Vercruysse een zadellibel in de Damvallei (Destelbergen), twee jaar later vloog er eentje in Cabourduinen in De Panne. Geert de Knijf deed een toevalstreffer op het dak van het INBO in Anderlecht tijdens de middagpicknick (De Knijf 2009).

Na het bericht over de massale migratie in Portugal waren de verwachtingen dit voorjaar dan ook hoog gespannen, en was het slechts een kwestie van tijd vooraleer er ook bij ons zadellibellen opdoken. Op 22 april was het dan zover, Diederik D'Hert zag enkele malen kortstondig een Zadellibel rondvliegen in Adinkerke. Twee dagen later vond Davy De Groote een exemplaar op de Callemoeie te Nazareth, ook deze was slechts kort aanwezig. Op 25 april zag Simon Feys door de telescoop een zadellibel rondvliegen boven de afgraving van de Bourgoyen te Gent, deze kon ook nog door enkele andere toegesnelde waarnemers gezien worden, de eerste twitchbare Zadellibel zowaar! Die dag was er overigens nog een waarneming door Geert Spanoghe in de Hoge Laken te Drongen. Op 1 mei werd nog een exemplaar gezien, ditmaal door Anny Anselin in de Sint-Margrietpolder (deze vloog richting Nederland...). Na deze reeks waarnemingen duurde het tot 13 mei voor de volgende waarneming, toen Frederic Van Lierop tijdens zijn middagpauze een Zadellibel zag rondvliegen boven het braakliggend terrein aan de Kliniekstraat te Anderlecht. Dit exemplaar aan de voordeur kon door verschillende INBO-collega's gezien worden. Vervolgens zag Michaël Vandeput er op 18 mei een vliegen boven de bezinkingsputten te Tienen, op 20 mei was er een waarneming door Jan Soors te Antwerpen. Op 30 mei zag Nicolas Vanermen er een te Zeebrugge (gefotografeerd door Peter Adriaens, meteen de eerste foto's van deze soort in België). Wie de interessante discussies over de determinatie van dit gefotografeerde beestje erop wil nazien, verwijzen we door naar de betreffende topic op het forum van waarnemingen.nl (<http://forum.waarneming.nl/smf/index.php/topic,146963.0.html>). Op 2 en 4 juni was ook een exemplaar aanwezig te Iddergem (Joost Mertens en Bruno De Bruyn).

Naast deze reeks zekere waarnemingen waren er nog verschillende minder zekere gevallen, meestal dieren die te snel voorbijflitsten om de kenmerken met zekerheid te kunnen vaststellen:

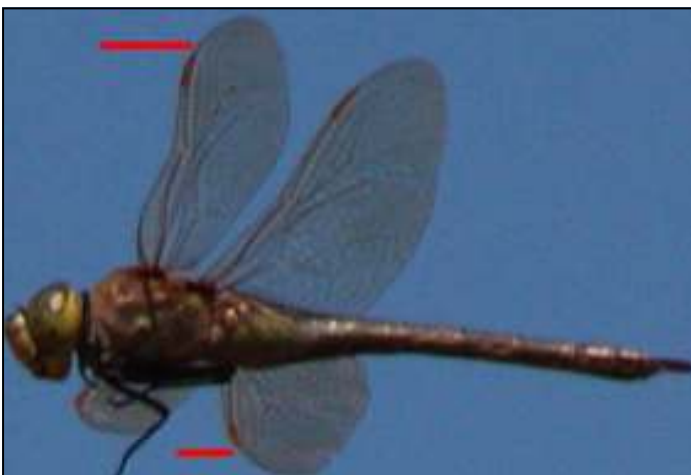

Foto 3: In mysterie gehuld: allicht de eerste foto van een Zadellibel in België, 30 mei 2011 Zeebrugge, foto Peter Adriaens

25 april 2011 tussen Assenede en Sas van Gent (Anny Anselin)
30 april 2011 Kalmthout, Kalmthoutse Heide (Frederic Van Lierop)
5 mei 2011 Rutten (Simon Feys)
8 mei 2011 Knokke-Heist, Albertstrand (Tim Adriaens)
21 mei 2011 Gent-Zuid, Sint-Pietersaalstraat (Bernard Van Elegem)

In Wallonië waren er voor zover bekend twee waarnemingen: op 13 mei te Lavaux-Sainte-Anne en op 24 mei te Fouches. In totaal werden dit voorjaar tot nu toe dus minstens 12 Zadellibellen waargenomen in België (10 in Vlaanderen en twee in Wallonië), een nooit eerder gezien aantal. Opmerkelijk is dat er in Nederland slechts twee exemplaren gezien werden gedurende deze periode.

De Zadellibel komt voor in woestijnachtige gebieden in subtropisch Afrika, het Midden-Oosten en Zuidwest-Azië (oostelijk tot Pakistan en Indië). De dieren planten zich voort in tijdelijke, ondiepe, warme en visloze watertjes vol muggenlarven in het natte seizoen (herfst). Ze ontwikkelen dan vrij snel (in 60-100 dagen) en overwinteren als imago. De levensduur van de larven is vaak korter dan die van de volwassen dieren. Haar biotoop en levenswijze deelt ze vaak met Zwervende heidelibel *Sympetrum fonscolombii*. De soort is een sporadische zwerver die grote afstanden kan afleggen. In warme droge jaren met strakke zuidenwind kan ze overal in Europa opduiken. Het is nu al duidelijk dat de zwervers van dit jaar op verschillende plaatsen tot voortplanting komen, ondermeer in de Languedoc (med. G. De Knijf).

Oost-Vlaanderen overspoeld door Glassnijders

Het voorjaar 2011 werd eveneens gekleurd door een revival van de Glassnijder *Brachytron pratense*. Op diverse plaatsen buiten de Antwerpse en Limburgse Kempen, het hoofdverspreidingsgebied in Vlaanderen (De Knijf *et al.* 2006), doken glassnijders op. Ward Vercruysse duikelde op verschillende locaties in de Damvallei te Destelbergen in totaal een tiental dieren op en stelde ook eileg vast (zie foto). De soort was historisch bekend van de Scheldevallei, op oude rivierarmen met laagveen, zo ook van dit moerasgebied ten oosten van Gent. Ze werd er in 2002 na meer dan vijftig jaar zonder waarnemingen teruggevonden door lokale libellenspotter Luc Meuris ([http://users.telenet.be/libdam2/LIBDAM artikelen.html](http://users.telenet.be/libdam2/LIBDAM_artikelen.html)).

De Damvallei is een laagveengebied met natte graslanden, ruigten en oude turfputten die voornamelijk als intensieve visvijvers gebruikt worden. Het gebied is verder bekend voor zijn stevige populatie Variabele waterjuffers *Coenagrion pulchellum*, Grote roodoogjuffers *Erythromma najas*, Smaragdlibellen *Cordulia aenea* en ook de - nog steeds zeer zeldzame - Vroege glazenmaker *Aeshna isoceles* vervolledigt het rijtje libellensoorten in dit door autosnelwegen doorkruiste laagveengebied. Het lijkt erop dat

Foto 3: Eileggend
vrouwkje Glassnijder
in de Damvallei
(foto: 1/05/2011,
Ward Vercruysse)

ook de libellen positief reageren op de recent uitgevoerde natuurherstelmaatregelen (zie het boek “De Damvallei een boeiend verhaal”). Nog in Oost-Vlaanderen werd door verschillende waarnemers een mannetje gezien op de afgraving in het stedelijk natuurreservaat Bourgoyen-Ossemeersen te Gent, voor sommigen een leuk toetje bij de zadellibel die daar op hetzelfde moment rondvlog (25 april) (Pieter Vantieghem, Wout Opdekamp, Davy De Groot, Johannes Jansen, Jurgen Dewolf e.v.a). Nauwelijks een paar jaar na de herinrichting van dit gedeelte van het reservaat, werd dit stukje overstroomde moerassige ruigte dus probleemloos gevonden door glassnijder. Het dier werd er van op de oever patrouillerend gezien samen met enkele vroege Gewone oeverlibellen *Orthetrum cancellatum*. In het Liedermeerspark in Merelbeke werd voortplanting waargenomen (Ward Vercruysse). Verder waarnemingen in Meilegem (Davy De Groot), Berlarebroek (Sander Bruylants) en de Bazelse polder (Frederic Van Lierop). Ook in de Waaslandhaven (Groot Rietveld) werden in 2011 voor het eerst op verschillende plaatsen glassnijders opgemerkt door ondermeer Geert Spanoghe, Kenny Hessel, Bart De Keersmaecker en Frederic Van Lierop. Aan de grondslag voor het opduiken van Glassnijders liggen vermoedelijk de uitzonderlijke weersomstandigheden, een warm voorjaar met aanhoudende oostenwinden. Hier en daar wordt ook de hypothese geopperd dat grote natuurontwikkelingsprojecten bij onze noorderburen, in gebieden die binnen vliegafstand liggen (o.a. Naardermeer, Biesbosch), zouden kunnen bijdragen aan de recent vastgestelde uitbreiding (med. G. Spanoghe). Hopelijk volgen enkele jaren goede voortplanting en wordt de glassnijder opnieuw een vrij gewone verschijning in westelijk Vlaanderen.

Eerste Glassnijder voor West-Vlaanderen

Op 9 juni werd in de namiddag een Glassnijder waargenomen in het reservaat de Damse Stadswallen op een stukje van de 17de eeuwse wallen langs de Polderstraat (<http://waarnemingen.be/waarneming/view/55000789>). Een mannetje Glassnijder patrouilleerde er tussen riet en moeraszegge. Over de herkomst van dit beest kunnen we slechts gissen, maar over de grens in Zeeland komt de soort alleszins voor. Uitkijken dus in kansrijke West-Vlaamse gebieden, waarbij we vooral aan waterplassen met verlandingsvegetaties denken. Misschien moeten we ook in de duinen aan Glassnijder denken, aangezien duinbiotopen in Nederland ook door de soort gebruikt worden. Op het bewuste stuk ringgracht in Damme zijn daarnaast ook Grote roodoogjuffers *E. najas* te zien, een soort die in West-Vlaanderen verspreid voorkomt, maar er toch verre van algemeen te noemen is. Tegenwoordig vliegen Grote roodogen in hoge aantallen op de Damse Vaart, waar mooie plompvegetaties te vinden zijn langs de rietoever.

Literatuur

Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (2002). De Nederlandse fauna 4: libellen (Odonata). Naturalis, KNNV, EIS.

De Knijf, G., Anselin, A., Goffart, P. & Tailly, M. (red.) (2006). De Libellen van België: verspreiding - evolutie – habitats. Libellenwerkgroep Gomphus samen met Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)

De Knijf G., 2009. Waarneming van de Zadellibel (*Anax ephippiger*) in centrum Brussel (België). *Nieuwsbrief Libellenvereniging Vlaanderen*, 3 (2): 4-6.

Edelaar P., Dijkstra K.D. & N.J. Dingemanse, 1996. *Hemianax ephippiger*: a new dragonfly for The Netherlands (Odonata: Aeshnidae). *Entomologische Berichten Amsterdam* 56 (12): 192-195.